

SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA UNIRII

PROBLEME ALE MODERNIZĂRII STATULUI ȘI SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI ÎN DEZBATERILE ADUNĂRILOR AD-HOC (I)*

GRIGORE CIHIRIȚĂ

În istoria instituțiilor românești, precum și în planul cuprinzător al vieții politice naționale, Adunările ad-hoc ocupă un loc aparte. Ele nu își au originea în tradițiile instituționale ale țării, fiind o creație a Congresului de pace de la Paris din 1856. Chemate — potrivit mandatului ce le fusese stabilit prin prevederile tratatului din 18/30 martie — să exprime dorințele românilor „privind organizarea definitivă a Principatelor”, ele trebuiau să dea un răspuns limpede la întrebarea dacă poporul dorea sau nu ca în viitor să viețuiască în cadrul uneia și aceleiași formațiuni statale, organizată pe baza principiilor constituționale moderne. Adoptând această hotărâre, Congresul, deși nu a consacrat Unirea — cum ceruseră fruntașii politici români aflați în emigrație ori în țară — a deschis totuși larg calea legală a înlăptuirii idealului de unitate național-statală. S-a inaugurat astfel o scurtă dar rodnică etapă istorică în care problemele Unirii, transformărilor adânci ce urmau a fi încorporate noului stat s-au aflat în centrul preocupărilor, frământărilor și dezbaterilor nu numai ale românilor, dar și — în anumite momente — ale cercurilor diplomatice europene. Hotărârea de a se convoca cele două Adunări ad-hoc, aducând o amânare a rezolvării Unirii Principatelor, a asigurat totuși cadrul de desfășurare a unei ample dezbateri la care practic au luat parte toate clasele și păturile sociale. În acest fel chestiunea română a dobândit un lucru extrem de important: dezlegarea ei a fost transferată temporar de la masa tratativelor și reuniunilor internaționale, de pe meleagurile străinătății, la ea acasă, în mijlocul poporului care o plămădisese secole de-a rândul prin suferințele, aspirațiile și luptele sale.

Deși au funcționat doar trei luni (octombrie—decembrie 1857) Adunările ad-hoc — în care, reprezentate fiind interesele tuturor claselor societății, pentru prima dată la noi țăranul clăcaș stătea cu același drept alături de marele boier — au abordat, dezbătut și oferit soluții marilor probleme care confruntau națiunea română. Ele au intrat în istorie mai ales prin

* Studiul a fost predat redacției, în forma de față, la începutul lunii noiembrie 1989. N-am considerat — după evenimentele din decembrie 1989 — necesare restructurări ori reevaluări, deși anumite reformulări ar fi fost poate binevenite pentru acuratețea interpretărilor. Apreciem că expunerea cuprinzătoare (pentru prima dată în istoriografie) a materialului documentar vizând această problematică de mare interes științific va fi utilă atât cercetărilor istorice cât și celor preocupați în zilele noastre de problemele modernizării și democratizării societății românești, *Autorul*.

adoptarea la 7/19 și 9/21 octombrie programului unionist identic ambelor Principate (Unirea — „dorința cea mai mare, cea mai generală . . ., firească, legiuită și neapărată” —, principe străin, respectarea autonomiei și neutralității Principatelor, o Adunare obștească „în care să fie reprezentate toate interesele nației”), legitimînd astfel în fața Europei dorința de unire și dînd, totodată, o dezmințire categorică Puterilor garante care își exprimaseră îndoieli asupra năzuinței de unitate statală a românilor.

După adoptarea programului unionist, Adunările s-au aflat în fața celei de-a doua părți a mandatului stabilit de Congresul de la Paris și anume acela de a exprima opinii privind organizarea Principatelor în sensul revizuirii legilor în vigoare, reformării instituțiilor politice și renovării structurilor social-economice. În abordarea acestor extrem de dificile probleme ce atingeau interese majore ale tuturor claselor și păturilor sociale, nu se ajunsese în perioada campaniei electorale pentru alegerea deputaților în Adunări la un punct de vedere comun nici în Moldova și nici în Țara Românească. Atît candidații la deputăție, cît și alegătorii din ambele Principate de regulă se pronunțaseră — în multe părți chiar prin mandate scrise imperative — numai pentru dezbateră și adoptarea programului unionist, spre a evita divizarea „Partidei naționale” din cauza deosebirilor de opinii generate de interese specifice la clasă ce ar fi slăbit negreșit coeziunea mișcării unioniste¹, dacă s-ar fi luat în discuție chestiuni sociale. În consecință, în condițiile inexistenței partidelor politice cu programe bine definite, cu o organizare încheagată și o disciplină severă, rămînea valabilă doar alternativa ca prin gruparea deputaților în jurul unei (= unor) personalități sau a anumitor principii să se stabilească de către fiecare Adunare dacă considera sau nu oportun să pășească la o asemenea dificilă lucrare. Răspunsurile celor două Adunări, la această chestiune esențială pentru noul stat național, pentru modernizarea societății românești au fost diferite: în timp ce Adunarea Munteniei s-a abținut sistematic să ia în discuție problemele de organizare internă, justificîndu-și această atitudine, Adunarea Moldovei a întocmit, dezbătut și adoptat un cuprinzător program de reforme.

Deși au promovat tactici diferite, cele două Adunări urmăreau în esență obiective identice: a) menținerea și afirmarea autonomiei statului ce avea să fie creat, rezervîndu-i acestuia dreptul de a putea modifica întreaga organizare internă fără vreun amestec al Puterilor garante; b) prevenirea agravării conflictelor sociale îndeosebi din cauza problemei rurale, pentru a nu spori tensiunea — și așa destul de încordată — dintre țărănime și boierime într-un moment cînd imperativul solidarității naționale se vădea a fi condiția *sine qua non* a acțiunii de creare a statului român modern. În 1891 M. Kogălniceanu, evocînd în fața membrilor Academiei Române momentele din 1857, aprecia că ambele Adunări avuseseră temeuri serioase să procedeze în acel fel². Justețea acestei aprecieri — venite din partea unui fruntaș politic care fusese în centrul evenimentelor din 1857, împlinind un rol esențial — va rezulta din paginile următoare. Aici se cuvine a fi reținut încă de pe acum că obiectivele pe care și le-au stabilit nu vor fi însă pe deplin atinse de nici una din Adunări.

Istoricii mai vechi sau din ultimele decenii care s-au preocupat de activitatea Adunărilor ad-hoc și-au concentrat atenția mai ales asupra genezei, conținutului și însemnătății programului unionist din 1857 care

a stat la temelia organizării de stat a României moderne³, precum și asupra dezbaterii problemei rurale⁴ ca cea mai importantă chestiune social-economică de la mijlocul secolului al XIX-lea, de care depindea într-o măsură hotărâtoare configurația ulterioară a societății românești, bazele dezvoltării acesteia. În schimb, s-a trecut cu o uimitoare și inexplicabilă ușurință peste dezbaterile din Adunările ad-hoc privind stabilirea reformelor social-economice și politice necesare a fi introduse, principiile adoptate pentru fiecare dintre aceste reforme⁵, care, în fapt, completau programul unionist abia schițat, dându-i un conținut mai bogat și conferindu-i în același timp un plus de exactitate. Împlinirea acestei lacune va contribui fără îndoială la înțelegerea corectă și aprofundată a ansamblului lucrărilor Adunărilor ad-hoc, la sublinierea însemnătății acestora. Este ceea ce încercăm să întreprindem în paginile care urmează prin analiza sintetică a conținutului materialului documentar și relevarea semnificațiilor majore ale acestuia.

★

În Muntenia problemele modernizării statului, reformării bazelor societății au fost evocate prima dată în întrunirea pregătitoare (neoficială) a deputaților aparținând „Partidei naționale” din 13/25 octombrie 1857. Atunci s-a făcut cunoscut celor prezenți „depeșa telegrafică a deputaților de peste Milcov în care comunica că acolo s-a întocmit o comisiune pentru a dezbate chestiunile interioare și ne întreba dacă și noi sîntem dispuși a proceda în cercetarea acelor chestiuni”. Lăsînd la o parte faptul, semnificativ în sine, al informării reciproce, a legăturii continue între membrii celor două Adunări, a nevoii acestora de a se consulta mai înainte de a lua o decizie importantă, vom menționa că C.D. Aricescu, care a consemnat această informație în memoriile sale (el fiind deputat și prin urmare participant la acele reuniuni) adăuga că „după o vie discuțiune, unii susținînd pro și alții contra” cei prezenți au hotărît ca la întîlnirea următoare „să aducă toți deputații mandatele lor spre a putea lucra în cunoștință de cauză”⁶. Abia la 23 octombrie/4 noiembrie, într-o nouă întrunire pregătitoare, s-a dat citire raportului comisiei însărcinate de Adunarea Moldovei cu cercetarea și redactarea unui „șir de chestii generale”. La întrebarea pe care și-o puneau deputații: Adunarea din București „trebuie să intre și ea în dezbateră chestiunilor de interes social?”, după o lungă discuție, majoritatea, la propunerea gen. Chr. Tell, a decis „a se încheia un jurnal pe care să-l subscrie cei ce nu sînt de opinie a se atinge chestiuni sociale în Adunare”. Pînă la încheierea întrunirii s-a redactat și s-a scris un astfel de „jurnal” de 33 deputați⁷. Se pare că acest punct de vedere nu era definitiv acceptat, deoarece la 27 octombrie/8 noiembrie la o nouă întrunire pregătitoare a deputaților, majoritatea celor prezenți (51 deputați) a aprobat un amendament propus de Gheorghe Lupescu din partea deputaților clăcași ce implica dezbateră a unei chestiuni interne, anume aceea „d-a avea un guvern constituțional c-o singură adunare obștească reprezentativă, întocmită pe baze destul de largi, unde toate stările populațiunii române să aibă dreptul a-și trimite deputații lor”⁸. Cîteva zile mai tîrziu, la 30 octombrie/11 noiembrie, se va produce o nouă răsturnare a situației: la o altă întrunire, „după o vie discuție” între deputați, amendamentul va fi respins⁹. Cu toate acestea, împotriva deciziei

majorității, Gh. Lupescu a propus acel amendament în ședința Adunării din 1/13 noiembrie¹⁰, atrăgându-și riposta vehementă a deputaților conservatori I. Ipceanu și Dim. Ghica¹¹. Fără a intra în analiza amendamentului sătenilor și a dezbaterilor prilejuite, vom reține doar refuzul de a se discuta chestiuni interne pe motivul — expus de C. A. Crețulescu — că „pe lângă acest amendament se vor mai produce și altele și orice hotărâre se va lua nu va putea da mulțumire opiniilor diverse”, pierzându-se în schimb, „speranța d-a mai căpăta vreo majoritate însemnată în favorul memorandumului”¹² redactat cu scopul de a stringe într-o expunere încheată argumentele pe care se întemeia programul unionist. Deoarece Gh. Lupescu nu a voit — la cererea lui C.A. Rosetti — să-și retragă amendamentul¹³ Adunarea l-a respins prin vot¹⁴. Reflectând hotărârea Adunării de a nu intra în dezbaterile chestiunilor interne, *Actul dezvoltător al votului Adunării ad-hoc a României de la 9/21 octombrie 1857*, adoptat la 6/18 noiembrie 1857 și înaintat Comisiei europene a Puterilor garante conținea precizarea că, în afara programului unionist sintetizat în cele patru puncte, „națiunea română nu mai are alte dorințe a exprima, căci ele cuprind toate bazele organizării sale politice” de care „depind toate reformele politice și sociale ce reclamă legiuirea internă a României”¹⁵.

Consecvență acestui mod de a-și înțelege menirea, Adunarea, considerându-și epuizată agenda de lucru pînă la aflarea hotărârilor Conferinței de la Paris, a luat în discuție propunerea din 9/21 noiembrie a lui Dumitru Brătianu de a se proroga pentru „un termen nehotărît”¹⁶, dîndu-se astfel și o anume rezolvare numeroaselor cereri de concediu ale deputaților ce o amenințau cu dezorganizarea¹⁷. Aflînd despre propunerea de prorogare, Comisia europeană a atras atenția Adunării printr-o notă din 10/22 noiembrie asupra faptului că „are încă misiunea de a proceda la revizuirea statutelor și regulamentelor în vigoare”¹⁸. Peste cîteva zile, aceeași Comisie, luînd cunoștință de *Actul dezvoltător*... adoptat la 6/18 noiembrie, întreba Divanul dacă „persistă în rezoluția sa și dacă el crede că a îndeplinit mandatul său enunțînd voturile generale” fără „a trata chestiuni de administrație interioară”¹⁹.

Sub presiunea acestor îndemnuri, în ședința din 18/30 noiembrie, după ce o comisie special constituită a recomandat Adunării „să nu se proroge deocamdată” așteptînd „să cunoaștem hotărârea Înalțelor Puteri asupra dorințelor esențiale ale românilor mai înainte de a păși în alte lucrări”²⁰, a fost prezentată de Dim. Ghica o propunere, semnată de alți 29 deputați, potrivit căreia Adunarea „emite dorința de a nu proceda pentru moment la alte lucrări și a aștepta ca Înaltele Puteri să se pronunțe prealabil asupra dorințelor votate de această Adunare în 9/21 octombrie”²¹. În continuare, Ion C. Brătianu a citit un text extrem de important pentru definirea esenței problemei aflate în dezbateri, care începea prin a sublinia că două principii călăuziseră Adunarea de la deschiderea ei : „menținerea intactă a drepturilor strămoșilor noștri și respectarea tratatului din Paris”²². Acei care nu doreau constituirea României, neputînd provoca anarhie în țară pentru a facilita intervenții din afară. căutau să acrediteze ideea că Adunarea, hotărînd să nu intre în dezbaterile chestiunilor interne, „ar face această numai dintr-un simțămînt de ostilitate față de Înaltele Puteri și cu unica țintă de a călca în picioare tractatul din

Paris, nutrind în ascuns intențiuni revoluționare”²³. Acest fel de a pune problema — arăta mai departe Ion C. Brătianu — era periculos în două feluri: „Dacă am intra în <discutarea> chestiunilor interne, fără a cunoaște încă pozițiunea noastră politică, am lucra în întuneric, ne-am răătăci, ne-am ameți, am ajunge să nu ne mai înțelegem între noi și le-am da, în acest chip, prilejul atît de dorit de a veni să ne scoată din zăpăceală și să stabilească buna rînduială printre noi. Dacă nu am intra în <dezbateră> chestiunilor interne atunci...am compromite cauza noastră, punîndu-ne în conflict cu voința Înaltei Comisiuni și în opoziție cu stipulațiunile tratatului din Paris”²⁴. El respingea ambele supoziții ca neîntemeiate, reamintind că programul de unitate național-statală, mandatul impus deputaților de către alegători „de a nu intra în lucrările de organizațiune interioară mai înainte de a dobîndi cele patru puncte”, fuseseră adoptate în realitate „cu mult înainte ca noi, emigranții, căroră... ni se atribuie ideile cele mai subversive, să ne fi reîntors în patria noastră”²⁵. În opinia sa, misiunea Adunării avea să se încheie odată cu „Unirea acestor Principate sub un șef ereditar ales dintr-o familie domnitoare din Occident și un guvern reprezentativ”²⁶. Era exprimată astfel într-o formulă generală dorința menținerii în activitate a acestei Adunări dominate de liberali încă o perioadă nedefinită sau, cum îi reproșa unul din adversari nu fără oarecare îndreptățire, „să perpetueze Adunarea (considerată „o arenă deschisă de lupte”) pentru a forța Europa s-o asculte”²⁷.

La 25 noiembrie/7 decembrie, raportul comisiei de urgență asupra propunerii prezentate de cei 30 deputați în ședința anterioară, constatînd că, după voturile din 9/21 octombrie și 6/18 noiembrie, Adunarea nu mai putea să rostească alte dorințe „privitoare la amănuntele organizării administrative și a reformelor legislative”, a supus Adunării concluzia că ea: 1) „nu mai are astăzi a rosti alte dorințe”; 2) își rezervă dreptul ca „după ce Congresul de la Paris se va fi pronunțat asupra dorințelor rostite de români, să așeze bazele viitoarei lor constituțiuni și să facă legea electorală pentru Constituanta care va elabora această constituție”²⁸. A urmat o vie și îndelungată discuție în cadrul căreia C.A.Crețulescu, E.Lapati, Gr.Ioranu²⁹, D.Ghica, Al.G.Golescu, I.C.Brătianu, plasîndu-se pe poziția comună a inoportunității exprimării altor dorințe, se deosebeau prin redactările parțial diferite pe care le susțineau³⁰ vizînd, într-o formă sau alta, menținerea Adunării în activitate. Deși Adunarea a adoptat (cu 39 de voturi împotriva altor 37)³¹ propunerea comisiei prezentată de Dim.Ghica, respingînd celelalte amendamente, totuși, în ședința din 29 noiembrie/11decembrie discuția a fost reluată într-un evident spirit de conciliere. În cele din urmă, Adunarea a primit cu o mare majoritate (un singur vot împotrivă) aceeași propunere avînd însă punctul esențial astfel reformulat: „Adunarea, în virtutea autonomiei țării, își rezervă dreptul, după ce Congresul de la Paris va fi consimțit la dorințele rostite de români, să așeze bazele viitoarei lor constituțiuni și să facă legea electorală pentru Constituanta care va elabora această constituțiune”³². Primind adresa Adunării ca expresie a hotărîrii ei finale³³, Comisia europeană a răspuns imediat — reamintind că Conferința de la Paris se va întruni numai după ce „Divanurile vor termina lucrările lor” — că considera definitivă declarația Adunării³⁴. Se constata astfel oficial existența unor puncte de vedere deosebite între Comisia europeană și

Adunare în privința îndatoririi acesteia de a dezbate chestiunile interne, a oportunității angajării unor asemenea discuții într-un moment când nu se știa care avea să fie soarta programului unionist. Totodată, îndelungata controversă între deputați pe această temă s-a încheiat — ocolindu-se cu grijă chestiunile sociale și politice ce ar fi accentuat împărțirea deputaților în tabere rivale — prin afirmarea răspicată a politicii naționale de respectare a autonomiei Principatelor din partea tuturor Puterilor ³⁵, de a recunoaște în fapt națiunii române vechiul drept conservat prin capitulații de a-și face singură legi, drept reconfirmat, de altfel, prin tratatul de la Paris. Rezultatul important la care a ajuns Adunarea va fi însă ignorat în bună măsură de Puterile garante ce și-au asumat rolul de a stabili bazele constituționale ale noului stat român prin Convenția de la 7/19 august 1858 de la Paris.

★

Adunarea Moldovei, spre deosebire de aceea a Țării Românești, a avut de la început o concepție limpede și o atitudine fermă în privința revizuirii bazelor organizării interne a Principatelor ³⁶. La 10/22 octombrie 1857, adică la numai trei zile după adoptarea programului unionist, D. Rallet a prezentat o propunere scrisă și de M. Kogălniceanu, P. Mavrogheni, L. Catargi ș.a. prin care — reamintind că Congresul de la Paris stabilise în fapt două principii: a) „că Principatele vor păstra o deplină libertate de legislație, adică toată și întreaga lor autonomie”; b) „că legile și așezămintele de față urmează a fi supuse unei revizii spre a le înlocui prin organizație definitivă, conformă dorințelor țării” — a propus ca Adunarea, pentru a pune în armonie ambele cerințe, „să se mărginească de a așterne bazele viitoarei organizații a Principatelor iar nu de a face legi” ³⁷. Se considera că, procedându-se în acel fel, „autonomia Principatelor nu se jignește întru nimic”, deoarece Congresul nu ceruse Adunărilor proiecte de legi, ci numai „rostirea dorințelor nației asupra viitoarei și desăvârșitei organizații” ³⁸. Mai mult chiar, se sublinia că — „păstrând întregi drepturile Principatelor” — datoria Adunării era de a grăbi sosirea momentului când țara „reintrind în toată a sa deplină și întreagă autonomie să se afle în poziția de a dezvolta și a aplica prin legi votate de ea bazele reorganizației definitive a Principatelor așternute de Adunările ad-hoc și încuviințate și garantate de Puterile subscriitoare tratatului de Paris” ³⁹. În încheiere, se solicita alcătuirea unei comisii din nouă deputați, însărcinată cu întocmirea unor propuneri „care i se vor părea cele mai importante în privirea interesului general” ⁴⁰. În comisie au fost aleși reprezentanți ai tuturor claselor și păturilor sociale: M. Kogălniceanu, L. Catargiu, Neotit Scriban, M. Costachi Epureanu, V. Stan, V. Mălinescu ș.a. ⁴¹.

Peste cinci zile, la 15/27 octombrie 1857, M. Costachi a prezentat Adunării raportul comisiei însoțit de lista unui „Șir de chestii generale”, în număr de 12. Referindu-se la faptul că în trecut Principatele — deși despărțite politicește — lucraseră împreună „la facerea sau la prefacerea legislației lor” (ca, de pildă, în timpul domnilor Matei Basarab și Vasile Lupu, a lui Constantin Mavrocordat iar în urmă în cazul Regulamentului organic), raportul, constatând această necesitate, atrăgea atenția că „cu atit mai mult astăzi, după ce populația din ambele țări s-a rostit pentru Unirea Principatelor într-un singur stat, ar fi fost de nevoie ca bazele viitoarei

noastre organizații să se aștearnă prin o intimă împreună înțelegere a ambelor Adunări ad-hoc”⁴². Lucrând separat, era posibil — „cu toată identitatea intereselor ambelor țări” — ca fiecare Adunare să aibă puncte de vedere deosebite care să se reflecte în bazele organizării viitoare. Se sugera de aceea ca Adunarea să invite Comisia europeană să ia act de acest fapt „pentru ca nu eventuale deosebiri în rostirea dorințelor ambelor Adunări asupra reformelor viitoare să poată prejudicia în contra Unirii politice, cerută de unanimitatea deputaților ambelor țări”⁴³.

În dezbaterile care au urmat pe marginea raportului comisiei, după P.Brăescu care și-a exprimat dorința întrunirii Adunărilor pentru a dezbată organizarea țării (cerere formulată — după cum se va vedea mai departe — în diverse momente și de alți deputați, care însă contrăvenea hotărârilor luate de reprezentanții Puterilor garante), C.Hurmuzachi — constatând că „din tot sufletul dorim să se introducă și în țara noastră toate reformele care sînt în stare de a ne civiliza societatea și a ne întări nația, reforme întemeiate pe principiile dreptății, al egalității înaintea legii și al respectului proprietății” — considera că această lucrare trebuia făcută „nu cu jignirea, ci cu respectarea și în puterea autonomiei noastre”⁴⁴. Pentru că — adăuga el în continuare — oricît de prețioase și de necesare erau reformele „noi punem mai presus de ele dritul de a ne face noi singuri legi în pămîntul nostru”. De aceea, înainte de toate trebuia să se ceară Europei „ca existența națională și autonomia să ni se respecte, precum în drit, așa și în faptă”⁴⁵. Preocupat de salvagardarea autonomiei Principatelor și îngrijorat de ce s-ar fi putut întîmpla „dacă frații noștri de peste Milcov n-ar primi vreuna din bazele ce am propune”⁴⁶, el considera că trebuie: 1) „să rostim înainte de toate dorințele țării asupra chestiilor politice de interes general*, din care unele sînt chiar înscrise în programul nostru”; 2) „să punem în aplicație dorința Unirii, lucrînd în înțelegere cu frații noștri de peste Milcov”; 3) „să nu jignim singuri autonomia noastră, ci să rugăm pe Puterile garante ca înainte de toate ea să se respecte și în faptă”⁴⁷. Pentru aprobarea luării în dezbateri a „șirului de chestii generale” au mai vorbit C.Vîrnav și M.Costachi (între altele, acesta din urmă reamintea că „nimenea nu vă îndeamnă de a vă ocupa cu faceri de legi... ci numai de a vă așterne bazele de un interes general”⁴⁸). Ultimul a luat cuvîntul M.Kogălniceanu care a ținut să precizeze că după opinia sa „noi nu aveam a așterne proiecte de legi, ci numai oareșicari principii care au să prezideze la viitoarea organizare, care apoi după constituirea țărilor într-un chip definitiv au să se prefacă în legi votate și întărite în deplină noastră autonomie”⁴⁹. Apreciînd că „Europa este în toată dreptatea de a cere să cunoască și bazele ce voim a da viitoarei noastre organizații politice și sociale”⁵⁰ și amintind că tot așa se procedase cu decenii în urmă în cazurile Belgiei și Greciei, el considera că era foarte puțin probabil ca Adunarea Țării Românești să adopte alte principii decît cele deja propuse și care constituiau baza oricărei societăți europene moderne. În încheierea ședinței, Adunarea a ales prin vot două comisii compuse fiecare din șapte membrii⁵¹, avînd îndatorirea de a prezenta într-o

* Formularea pare a fi voit ambiguă; ea lasă să se presupună o înlăturare din dezbateri numai a acelor probleme cu pronunțate implicații social-economice și care, de altfel, întretineau disensiuni profunde, pînă la un punct ireconciliabile.

formă dezvoltată și argumentată cele 12 puncte ale „șirurului de chestii generale”.

Cînd dezbaterea și adoptarea acestor „puncte” era aproape terminată, C.Hurmuzachi, unul din secretarii Adunării, în ședința din 18/30 noiembrie a citit o propunere a lui M. Kogălniceanu, susținută, între alții, de A.Cuza, V.Mălinescu, D.Cracte, arhimandrit Neofit Scriban, asupra necesității luării în discuție a unui „nou șir de chestii de interes general” în număr de șase, spre a se completa astfel „bazele neapărate ale organizației politice și sociale ale României”⁵². Se propunea, de asemenea, ca Comitetele fiecărei clase să-și formuleze „dorințele de interes special”⁵³. După o scurtă discuție care a scos în evidență dorința încheierii cît mai grabnice a discutării bazelor noului stat, Adunarea a aprobat — cu unele restructurări cerute de An.Panu — noile propuneri⁵⁴.

Într-un răstimp scurt, de numai două luni, Adunarea Moldovei a pregătit, discutat și adoptat principiile generale moderne, de factură burghezo-democrată, pe care urma să se întemeieze noul stat prevăzut a fi o monarhie constituțională ereditară de tip occidental. În acest sens Adunarea a desfășurat o intensă activitate, remarcabilă în toate privințele, stabilind prioritățile, sintetizînd în hotăriri cu caracter doctrinar și programatic de o mare și imediată utilitate politică experiența istorică a poporului nostru, năzuințele și aspirațiile sale seculare, ideile și principiile din programele revoluțiilor de la 1821, 1848, ale altor mișcări naționale, precum și acele din impresiunile șir de scrieri din epoca renașterii naționale a României. Dar era, deopotrivă, și o consecință a dezbaterilor ample care avuseseră loc în societatea românească în deceniile anterioare în presă, în întruniri publice, prin broșuri și memorii, fără de care Adunarea n-ar fi putut, într-un răstimp așa de scurt, să-și îndeplinească menirea cu atîta exactitate și strălucire. Această lucrare serioasă — vădînd din partea fruntașilor unioniști o temeinică cunoaștere a trecutului societății românești, o lucidă apreciere a nevoilor din acel moment ale națiunii române și a posibilităților de a le dobîndi, un mare realism politic, totul conexas învățămîntelor oferite de modelul organizării și funcționării statelor Europei occidentale, racordat în același timp marilor curente politice de idei ale epocii — s-a dovedit a fi de o însemnătate excepțională în crearea statului național român, în edificarea României moderne. Și într-adevăr, începînd din anii Unirii Principatelor și pînă la așezarea definitivă a bazelor statului român, nici o reformă social-economică ori instituțională nu s-a înfăptuit, nici o lege nu s-a adoptat, nici un act politic de oarecare importanță nu s-a săvîrșit decît printr-o continuă revenire și confruntare cu programul unionist, cu principiile de bază ale organizării statului român, a modernizării societății, așa cum acestea au fost elaborate de Adunarea ad-hoc a Moldovei. Ar mai trebui adăugat deocamdată doar constatarea fundamentală că în sprijinul unei propuneri sau alta s-au adus de fiecare dată argumente extrase deopotrivă atît din trecutul mai îndepărtat cît și din necesitățile de atunci ale ambelor Principate, deși discuțiile aveau loc numai într-una din cele două Adunări. Acest fapt, punînd încă odată în lumină unitatea organică a dezvoltării istorice a poporului român, identitatea deplină a năzuințelor și intereselor sale, stă mărturie a griji și responsabilității Adunării Moldovei față de destinul întregii națiuni române. Ea a exprimat așadar — după cum arăta cu pîn-

fectă îndreptățire dr. C. Virnav — dorințe „pentru viitoarea Românie”⁵⁵. Adunarea Moldovei a realizat astfel o operă rodnică, constructivă, constrastînd cu abstracțiunile exaltate ale radicalilor munteni impuse Adunării Țării Românești.

Însemnătatea, cu totul deosebită, a acestui program de reforme social-economice și politice — unic în felul său în istoria modernă a patriei noastre — impune o analiză a sa detaliată, o cunoaștere în ceea ce are esențial. În acest scop nu se va analiza fiecare propunere în ordinea prezentării și adoptării ei, ci, pentru a sistematiza și condensa expunerea, grupate după conținut în patru mari secțiuni: I. Probleme ale relațiilor cu alte state; II. Bazele organizării statului; III. Asigurarea drepturilor și libertăților individuale; IV. Probleme propuse de comitete.

I. Probleme ale relațiilor cu alte state

În ședința din 12/24 noiembrie, C. Hurmuzachi a prezentat raportul comisiei asupra primului punct din „Șirul de chestii generale”, acel referitor la „îndreptarea hotarelor Principatelor prin o comisie europeană”. În raportul ce argumenta propunerea — întocmit de C. Hurmuzachi — se sublinia că în epoca încheierii capitulațiilor dintre Țările Române și Înalta Poartă „hotarele Principatelor erau mult mai întinse decît acele de astăzi”. Cu toate că Poarta avea îndatorirea să protejeze și să apere integritatea Moldovei și Valahiei, în decursul timpurilor și, mai ales, în deceniile anterioare Principatele Române „au mai pierdut însemnătoare cîtimi de pămînt prin necontenite împresurări” a hotarelor dinspre nord și răsărit, fără încuviințarea Adunărilor și a Domnitorilor. Totodată, se reamintea că „nu numai după capitulații, ci și după legea fundamentală a țării*, Principatele singure au dreptul de a regula hotarele lor despre staturile vecine”. În concluzie, se exprima dorința ca „Puterile garante, recunoscînd vechiul și neprescriptibilul drept al Principatelor de a regula ele singure hotarele lor despre staturile vecine, să binevoiască a încuviința totodată îndreptarea hotarelor Principatelor Unite prin o comisie europeană”. În aceeași ședință, Adunarea, fără discuții și modificări, a adoptat în unanimitate această primă dorință⁵⁶, menită a readuce noului stat însemnate fișii de pămînt smulse din trupul țării prin forță sau alte mijloace de către puternicele imperii limitrofe și a pune capăt pe viitor unor asemenea practici. În completarea acestei dorințe se plasa propunerea privind reglementarea hotarului de la Dunăre și Marea Neagră cu Imperiul Otoman, venită în dezbaterea Adunării la 9/21 decembrie⁵⁷. Raportul comisiei, elaborat tot de C. Hurmuzachi, definitivat în urma modificărilor aduse printr-un amendament al lui M. Kogălniceanu, V. Mălinescu și altor deputați⁵⁸ și aprobat de unanimitatea Adunării, se încheia cu rugămintea adresată Puterilor garante de a „încuviința rectificarea noului hotar dintre Principatele Unite și Imperiul otoman prin o comisie europeană”⁵⁹. Între altele, cererea era susținută pe faptul — istoricește exact, pus în lumină

* Se invoca în acest sens art. 431 a Regulamentului organic al Moldovei care stabilea: „Marginea Principatului Moldovei despre Bucovina și Transilvania găsindu-se pe alocuri împresurată, Domnul împreună cu Obșteasca Obicinuită Adunare vor lua în timp cuvenit măsurile trebuincioase spre îndreptarea și păzirea vechilor hotare”.

printr-o bogată și concludentă documentație — că „în timpurile vechi” Moldova și Valahia „se întindeau de ambele părți ale Dunării pînă la Marea Neagră” iar pămîntul mărginit între brațele Dunării și Marea Neagră „a fost proprietate necontestabilă a Principatului Moldovei”⁶⁰. În atara dreptului istoric erau invocate interesele de navigație și de comerț garantate Principatelor Române prin tratatul de la Paris.

O altă problemă dezbătută a fost aceea — definită pe scurt — a „*statornicirii relațiilor Principatelor cu Puterile garante în caz de călcarea drepturilor României*” (a se reține că, încă de atunci, Adunarea Moldovei — organism reprezentativ oficial — folosea în mod curent denumirea de România pentru noul stat). Raportul înfățișat Adunării de An. Panu la 20 decembrie 1857/2 ianuarie 1858, constatînd că „orice călcare a drepturilor Principatelor din orice parte ar veni” constituia o încălcare a garanției colective a Puterilor semnatare ale tratatului de la Paris, admitea, totuși, posibilitatea ca „în viitor pot a se înfățișa neînțelegeri care să ceară intervenția Puterilor garante”. Într-un asemenea caz, pentru ca garanția Puterilor să fie folositoare Principatelor „trebuie a se da acestora un mijloc regulat și neatîrnat”, prin care „să poată cere și dobîndi sprijinul făgăduit”. Un astfel de „mijloc” îl constituia exercitarea vechiului drept — decurgînd din deplina suveranitate a Principatelor consemnată și conservată de capitulații —, exercitat în multe perioade în trecut, de a trimite „soli și agenți politici și comerciali la Puterile străine” care „să fie numiți numai de către guvernele locale și dintre pămînteni”. Totuși, avînd în vedere că agenții diplomatici nu puteau soluționa situații complexe, era necesar să se precizeze „calea legală și permanentă prin care Principatele, la orice călcare a drepturilor lor, să poată liber reclama sprijinul Puterilor”. De aceea, Adunarea solicita viitoarei Conferințe „a prevedea și a statornici calea prin care Principatele Unite, la orice călcare a drepturilor lor din orice parte ar proveni, să poată cere și dobîndi puternicul sprijin al marelui areopagiu”⁶¹. În unanimitate, Adunarea a subscris fără discuție la 21 decembrie 1857/3 ianuarie 1858 această revendicare⁶² pe temeiul căreia, pînă la cucerirea independenței de stat a României, s-a putut trimite — începînd din 1860 — agenți diplomatici pe lîngă principalele Puteri europene, afirmîndu-se astfel, în context internațional, o politică românească de sine-stătătoare.

În 23 noiembrie/4 decembrie, M. Kogălniceanu, prezentînd raportul comisiei privitor la „*darea Principatelor către Înalta Poartă*”, Adunarea a hotărît să se ia în discuție în ședința următoare⁶³. Raportul, cuprinzînd o analiză a modului cum, în succesiunea etapelor istorice, darea a sporit neconținut deși „Principatele pururea ori s-au împotrivit, ori au protestat”, și avînd în vedere pe de o parte că în urma tratatului de la Adrianopol din 1829 darea anuală a ambelor Principate s-a stabilit la trei milioane lei (sumă înscrisă și în Regulamentul organic) iar pe de altă parte dată fiind tendința Porții de a căuta s-o mărească, propunea în încheiere ca Puterile garante să hotărască în problema „dării Principatelor către Înalta Poartă într-un chip potrivit cu necontestabilul lor drept”⁶⁴. Ideea de bază, formulată ca atare, fiind însă implicată și subînțelegîndu-se fără echivoc, era aceea de a se găsi o soluție corespunzătoare acestei probleme din perspectiva noilor condiții — fundamental schimbate — ale înfăptuirii Unirii Principatelor sub domnia ereditară a unui principe străin.

Și această încheiere a fost încuviințată în unanimitate de Adunare la 29 noiembrie/10 decembrie⁶⁵, o propunere a lui L. Catargiu de a se constata că pe lângă dare „s-au mai luat de către mai mulți funcționari și comisari turcești, veniți în Principate cu osebite misii, însemnate sume de bani” (daruri, peșcheșuri, etc.) rămânând în afara actului oficial însă înscrisă în procesul-verbal al ședinței⁶⁶.

Un alt „punct” luat în discuție avea în vedere „supunerea străinilor din Principatele Unite la jurisdicția țării”. Deși acesta ținea de fapt și de drept sferei problemelor de natură politică internă ocrotite prin respectarea autonomiei și suveranității Principatelor, totuși, în practică a avut, în toate timpurile, mari și grave consecințe în planul relațiilor cu alte state, favorizând (până la un grad chiar legalizând), imixtiunea abuzivă a Puterilor străine, cu deosebire a Austriei, în treburile noastre în propriul lor profit. Raportul comisiei, prezentat de An. Panu, punând în evidență realitatea că „străinii se bucură în Principate de privilegii numeroase” în baza capitulațiilor încheiate de-a lungul timpurilor de Poartă cu Puterile creștine, afirma că stipulațiile acestora nu ar fi trebuit extinse și asupra Țărilor Române deoarece prin tratatele dintre Domnitorii români și Poartă (începând de la Mircea cel Bătrîn și continuând cu Petru Rareș, Mihai Viteazul ș.a.) Principatele „și-au păstrat un guvern național și neatârnat și o deplină libertate de legislație”. Ca atare, aplicarea dispozițiilor acelor capitulații „este necompatibilă cu deosebita stare a lucrurilor și cu așezămintele și obiceiurile acestor țări”, fiind „jignitoare a drepturilor Principatelor”. În continuare se arăta că existența jurisdicției consulare dădea loc la nenumărate abuzuri, la privilegii de ordin fiscal, fără ca, în fapt, statele creștine să aibă mari avantaje și interese, căci străinii nu erau împiedicați să încheie tranzacții economice cu românii iar legile în ființă după care se judecau procesele de această factură erau acele în vigoare în toată Europa centrală și occidentală. Ținându-se seama de toate acestea, precum și de faptul că o condiție esențială a existenței și dezvoltării unui stat — unanim admisă și practică — cerea ca „toți petrecătorii pe teritoriul său să-i respecteze legile lui și să nu aibă în perspectivă putința nepedepsirii”, se conchidea că „Adunarea dorește ca străinii petrecători în Principate să fie supuși jurisdicției țării”⁶⁷. În aceeași ședință din 6/18 noiembrie Adunarea a primit fără nici un vot împotriva raportul, încheierea fiind completată — potrivit unui amendament propus de D. Grigoriu — cu cuvintele „fără intervenția consulatelor”⁶⁸. Pentru a se avea o imagine completă a hotărârilor Adunării în această problemă este necesar să se consemneze că în ședința din 21 decembrie 1857/2 ianuarie 1858 Adunarea, luând cunoștință de propunerile comitetului orașenilor, a aprobat cu o majoritate absolută un amendament subscris de V. Mălinescu, D. Cozadini ș.a. în următoarea cuprindere : „Toți acei care vor exersa comerț sau industrie în România să fie fără osebire supuși la toate îndatoririle către stat”⁶⁹. Soluționarea în sens național (printr-o măsură radicală) a încălcatei probleme a jurisdicției consulare se va dovedi — în răstimpul dintre Unire și cucerirea independenței — extrem de dificilă și complexă (și nu relativ ușor de dezlegat cum pare a sugera raportul), pentru că de fiecare dată când a venit, într-un fel sau altul, la ordinea zilei, Puterile garante au acționat solidar pentru a o menține ca mijloc de presiune asupra Principatelor în dauna intereselor legitime ale țării.

O ultimă problemă ce se încadrează, de asemenea, relațiilor internaționale a avut ca obiect „*sloboda întemeiere a legămintelor comerciale ale Principatelor*”. În ședința din 9/21 noiembrie Adunarea a adoptat cu votul tuturor celor prezenți (cărora li s-au adăugat în ședința următoare și cei care lipsiseră ⁷⁰) următoarea încheiere: „Puterile garante să binevoiască a recunoaște vechiul și neprescriptibilul drept al Principatelor Unite de a regula ele singure relațiile lor comerciale cu alte staturi” ⁷¹. În raportul care o motiva — prezentat în numele comisiei de C. Hurmuzachi și definitivat prin acceptarea unui amendament scris de M. Kogălniceanu împreună cu alți patru deputați — făcându-se iarăși referiri la vechile capitulații care asiguraseră Principatelor „toate drepturile care compun suveranitatea din lăuntru și cea din afară”, inclusiv „relațiile lor comerciale cu alte staturi”, se argumenta că Țările Române „niciodată n-au fost supuse... legislației comerciale a Turciei”. Ca dovadă peremptorie erau aduse tratatele comerciale încheiate de Moldova cu Polonia și Anglia în secolul XVI ⁷². Totodată, se reaminteau o seamă de dispoziții cuprinse în Regulamentul organic ce vedeau „neatîrnarea și autonomia comercială a Principatelor”, precum și libertatea de comerț și de navigație garantată de tratatul de la Paris ⁷³.

În încheierea acestei succinte prezentări trebuie reținute două constatări esențiale: 1) că statutul internațional al Principatelor stabilit prin tratatul de la Paris nu putea fi pus în discuție în nici un caz și sub nici o formă, indiferent dacă corespundea sau nu imperativelor națiunii române, iar cererea de a se respecta autonomia și neutralitatea țării încorporată programului unionist deja adoptat era inutil să fie adusă din nou în atenția Adunării; 2) că propunerile înfățișate mai sus vor fi ignorate sau nesocotite de Puterile garante. Dacă, totuși, în anumite privințe, s-au obținut unele rezultate — cum ar fi, de pildă, acreditarea agenților diplomației români pe lângă diverse state ori semnarea unor convenții comerciale — acestea s-au datorat abilității și perseverenței cu care tînăra diplomație română a știut să aștepte momentul favorabil și să găsească mijloacele cele mai potrivite pentru a acționa în interesul statului național ce aspira puternic spre independență.

N O T E

¹ În ședința din 9/17 decembrie 1857 a comitetului proprietarilor mari din cadrul Adunării Moldovei, P. Mavrogheni preciza: „La alegeri chestia politică a absorbit pe toți; alegătorii noștri ne-au ales în această privire... ei n-au desbătut chestia socială, și noi prin urmare nu-i putem da o soluție”. (Dimitrie A. Sturdza și C. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, volumul VI, partea I, București, 1896, p. 515; în continuare se va cita *Acte și documente*...). Același argument completat cu alte idei era frecvent invocat de deputații ai Adunării Munteniei pentru a nu intra în dezbaterile programului de reforme (*Ibidem*, vol. VI, partea II, p. 61).

² M. Kogălniceanu, *Opere*. Ediție comentată de N. Cartoian, Scrisul românesc, Craiova, p. 130—131.

³ A se vedea mai ales: A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*. Volumul I. Partea II. *De la 1848 pînă la 1866*, București, 1910, p. 301—376; N. Iorga, *Istoria românilor*, volumul IX, *Unificatorii*, București, 1938, p. 312—327; *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei R.P.R., 1964, p. 277—286 (autor: Dan Berindei); I. Vintu și G. G. Florescu, *Unirea Principatelor în lumina actelor fundamentale și constituționale*, Edit. Științifică, București, 1965, p. 93—119; Dan Berindei, *Locul istoric al Adunărilor ad-hoc*, în „Studii

Revistă de istorie", tom. 19, 1966, nr. 1, p. 23—31; idem, *Epoca Unirii*, Edit. Academici R.S.R., București, 1979, p. 51—68; *Rolul maselor populare în fătura Unirii Principatelor Române (1859)*, Edit. Politică, București, 1979, p. 216—270 (autor al capitolului: Nicolae Copoiu); *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, Edit. Academici R.S.R., București, 1983, p. 78—90 (autor: Valeriu Stan); Damian Hurezeanu, *Renasterea națională — fenomen constituitiv al formării României moderne (Adunările ad-hoc — 1857 — și problemele civilizației române moderne)*, în „Revista de istorie”, tom 42, 1989, nr. 1, p. 9—30.

⁴ În afara referințelor conținute în lucrările și studiile amintite în nota precedentă, a se consulta deosebi: Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răscolat țărani*, București, 1907, p. 284—317; Dan Berindei, *Problema agrară în dezbaterile Divanurilor ad-hoc și a Adunărilor Țării Românești (1857—1862)*, în „Studii. Revistă de istorie”, tom 11, 1958, nr. 1, p. 29—52, text revăzut și completat la N. Adăniloae, Dan Berindei, *Reforma agrară din 1864*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1967, p. 79—107; N. Adăniloae, *Țăranii și Unirea*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, Edit. Academiei R.P.R., 1960, p. 225—280; Constantin Corbu, *Rolul țăranimii în istoria României (sec. XIX)*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 256—271; Grigore Chiriță, *Condiția politică a țăranimii în epoca Unirii. Contribuția ei la crearea României moderne (1856—1866)*, în „Revista de istorie”, tom 37, 1984, nr. 1, p. 18—24.

⁵ Studiul lui Valerian Popovici, *Probleme sociale în dezbaterile Divanului ad-hoc al Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice, Istorie”, Iași, X(1959), fasc. 1—2, p. 1—30 este depășit în multe privințe. Informații documentare și interpretări pe tema reformelor social-economice și politice se află risipite în cercetările istorice amintite mai sus; această problematică nu și-a găsit, așadar, o analiză adecvată, sistematică, într-un cadru unic.

⁶ C. D. Aricescu, *Memoriile mele* (Arhivele Statului București, mss. nr. 807), f. 126.

⁷ *Ibidem*, f. 129.

⁸ *Ibidem*, f. 133.

⁹ *Ibidem*, f. 134.

¹⁰ *Acte și documente...*, vol. VI, partea II, p. 84—85.

¹¹ *Ibidem*, p. 86, 91—92.

¹² *Ibidem*, p. 101—102.

¹³ I. Roateș, un alt subscriitor, declara că dacă „se înțelege de toată Adunarea că și țărani vor lua parte la Adunările obștești viitoare, apoi toți își retrag amendamentul” (*Ibidem*, p. 103). Abținându-se să dea măcar astfel de asigurări, Adunarea își dădea pe față adevărata ei cuget în această chestiune.

¹⁴ *Ibidem* (Procesul verbal al ședinței nu cuprinde detalii asupra votului).

¹⁵ *Ibidem*, p. 141.

¹⁶ *Ibidem*, p. 323; *Documente privind Unirea Principatelor*, volumul I. *Documente interne (1854—1857)*. Volum întocmit de Dan Berindei (responsabilul volumului), Eleonora Alexiu, Trifu Selea și Apostol Stan, Edit. Academiei R.P.R., București, 1961, p. 607. Pentru problema dacă era sau nu oportună luarea în dezbateră a principiilor de organizare internă, precum și pentru analiza raportului de forțe dintre grupările și curentele politice reprezentate în Adunare, a se vedea Dan Berindei, *Introducere* la volumul mai sus menționat p. XL—XLIV.

¹⁷ În problema: Adunarea trebuia să-și continue lucrările sau să aștepte hotărârile Conferinței de la Paris? „Românul” arăta că „opiniile sînt împărțite” și „nu putem ști ce hotărîri va lua Adunarea” („Românul”, an I, nr. 27, 9/21 noiembrie 1857, p. 1).

¹⁸ *Acte și documente...*, vol. VI, partea II, p. 522—523.

¹⁹ *Ibidem*, p. 525.

²⁰ *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 619.

²¹ Dimitrie A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renașterii României*, București, 1912, p. 473.

²² *Ibidem*, p. 474.

²³ *Ibidem*, p. 476.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 478.

²⁶ *Ibidem*, p. 480.

²⁷ *Acte și documente...*, vol. VI, partea II, p. 346.

²⁸ D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc...*, p. 481. Rezumînd discuțiile din întrunirea pregătitoare, C. D. Aricescu în memoriile sale arăta că toți cei prezenți fuseseră de acord cu principiile enunțate, deosebiri existînd numai în privința redactării raportului comisiei. În ședința Adunării din 25 noiembrie/7 decembrie el pretindea că Dim Ghica ar fi citit „un raport al comisiei care diferea de cel aprobat de adunarea preparatorie”:

din această pricină s-au iscat dezbaterele care au avut loc (C. D. Aricescu, *Memoriile mele*, I, 143—145).

²⁹ Vezi discursul acestuia în *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 628—631.

³⁰ *Acte și documente...*, vol. VI, partea II, p. 339—349.

³¹ Pentru repartitia nominală a voturilor, vezi *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 633—634.

³² D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc...*, p. 485; *Acte și documente...*, vol. VI, partea II, p. 349—360.

³³ *Ibidem*, p. 490—491.

³⁴ *Ibidem*, p. 491. În ședința Adunării din 2/14 decembrie 1857 cînd a venit, iarăși, în discuție problema respectării autonomiei și a drepturilor națiunii, Ion C. Brătianu declara cu accente polemice evidente la adresa conservatorilor: „Tot ce vroesc este ca autonomia să nu mai fie violată, ca legea electorală să nu mai emane de la străini, ci de la noi. Diferența dintre noi consistă în aceasta, că unii recunosc acest drept națiunii, dar nu totodată și acestei Adunări. Noi recunoaștem acest drept și Adunării, care îl ține de la națiune [...] Dacă nu vom face noi legea electorală, întreb cine o va face? Care este corpul constituit care poate reprezenta națiunea mai bine decît noi? Oricare ar fi fost misiunea ce ni s-ar fi dat de Puterile garante, este o necesitate absolută pentru noi de a face noi legea electorală; este totodată un drept care ni s-a acordat de națiunea” (D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc...*, p. 489).

³⁵ Pentru cunoașterea coordonatelor esențiale ale autonomiei românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vezi Anastasie Iordache și Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române, 1821—1859*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1987.

³⁶ Informațiile conținute în rapoartele înaintate în acele zile de consulul Franței la Iași V. Place ambasadorului francez de la Constantinopol Ed. Thouvenel referitoare la ezitățile deputaților de a intra în dezbaterile problemelor reorganizării Principatelor, urmînd astfel atitudinea adoptată de Adunarea Munteniei, nu corespund realității, după cum apare evident exagerat rolul său de sfătuitoar și îndrumător al fruntașilor politici moldoveni (*Documente privind Unirea Principatelor*, vol. VI, București, 1980, p. 98—101).

³⁷ *Acte și documente...*, vol. VI, partea I, p. 82—83.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 83.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 84.

⁴² *Ibidem*, p. 86.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 91.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 92.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 96.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 97.

⁵¹ Comisia I însărcinată cu dezvoltarea primelor șase puncte era formată din An. Panu, L. Catargiu, M. Costachi, P. Mavrogheni, D. Rallet, V. Sturdza și C. Hurmuzachi. Comisia a II-a, ce urma să se ocupe de celelalte șase puncte, avea următoarea componență: M. Kogălniceanu, D. Cozadini, D. Miculescu, V. Mălinescu, C. Rolla, I. Fotea, I. Hrisanti (*Ibidem*, p. 98). Se remarcă lipsa din ambele comisii a reprezentanților țărănimii și ai clerului.

⁵² *Ibidem*, p. 267.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 271—274. Pentru motivarea noilor propuneri s-a ales o comisie de urgență compusă din P. Mavrogheni, M. Kogălniceanu și An. Panu (*Ibidem*, p. 274).

⁵⁵ *Ibidem*, p. 324.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 211—218.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 314—323.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 324—325.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 333.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 327, 328.

⁶¹ *Ibidem*, p. 425—427.

⁶² *Ibidem*, p. 467—468.

⁶³ *Ibidem*, p. 301.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 303—307.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 308—312.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 307.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 183—186.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 187—191.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 481, 484. A se vedea și lucrarea Stelei Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781—1862*, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1985.

⁷⁰ *Acte și documente...*, vol. VI, partea I, p. 209.

⁷¹ *Ibidem*, p. 207—208.

⁷² Împrejurările încheierii tratatului comercial cu Anglia și semnificațiile acestui document în privința autonomiei Țărilor Române au fost analizate de Paul Cernovodeanu, *Privilegiul comercial acordat negustorilor englezi în Moldova la 1588 și răsunetul politic în anii Unirii Principatelor*, în „Revista de istorie” tom 31, 1978, nr. 6, p. 1041—1049.

⁷³ *Acte și documente...*, vol. VI, partea I, p. 202—207. Pentru dezbaterea problemelor de natură externă a se vedea și Dan Berindei, *Din începuturile diplomației românești moderne*, Edit. Politică, București, 1965, p. 126—133.

PROBLÈMES DE LA MODERNISATION DE L'ÉTAT ET DE LA SOCIÉTÉ ROUMAINE DANS LES DÉBATS DES ASSEMBLÉES AD-HOC (I)

Résumé

Instituées par le traité de paix de Paris du 18/30 mars 1856, les Assemblées ad-hoc de Valachie et de Moldavie, par lesquelles les Roumains avaient la possibilité d'exprimer leurs desiderata „concernant l'organisation définitive des Principautés”, étaient des institutions délibératives, composées de députés élus qui provenaient de toutes les classes et couches sociales. Après avoir adopté en octobre 1857 le programme unioniste, relatif à la création de l'État national, identique dans les deux Principautés, elles ont obtenu le mandat qui leur permettait d'exprimer des opinions concernant la révision de lois en vigueur, la réforme des institutions politiques et la rénovation des structures socio-économiques. Les deux Assemblées ont abordé ces problèmes en adoptant des positions différentes. L'Assemblée de la Valachie décida de s'abstenir de débattre les questions d'organisation intérieure en se réservant le droit — vu l'autonomie du pays — d'élaborer elle-même la constitution de l'État après que le Congrès de Paris se fût prononcé sur le programme unioniste. En échange, l'Assemblée de la Moldavie, faisant fond sur la prémisse que sont devoir n'était pas de donner des lois, mais de formuler des idées et des normes qui constituent le fondement de l'organisation future des Principautés, a préparé, débattu et adopté pendant deux mois les principes essentiels de l'organisation et du fonctionnement de l'État roumain en cours d'édification, les directions de modernisation de la société. L'historiographie roumaine plus ancienne ou contemporaine n'ayant pas analysé dans un cadre unitaire et d'une manière systématique ce programme de réformes, l'auteur essaie dans la présente étude de combler cette lacune. Dans ce but, il a réuni et analysé d'abord les problèmes soulevés par les relations avec d'autres États (parmi lesquels la correction des frontières des Principautés, le droit d'accréditer des agents diplomatiques auprès d'autres États et de signer des conventions commerciales, l'obligation des citoyens étrangers d'observer la juridiction du pays, la réglementation du tribut payé à la Porte etc.), pour aborder, dans la seconde partie de l'étude, les aspects de la restructuration et de la modernisation des institutions de l'État, des relations socio-économiques et politiques spécifiques de la société roumaine.